

מקריצה למצמוץ: קבורה יהודית של גופות קורונה בין דת למדינה

נועה ונה, יאנה פלדמן-זאיקה, חיים חזן*

תקציר. "חיייהם החשופים" של גופות יהודים שנפטרו מקורונה בישראל עומדים במרכז הערת מחקר זו. יצורים ביולוגיים אלו נתונים לשרירותיות הכוח הביופוליטי המשוקע במאבק בין אידאולוגיות מנוגדות – אלו של המדינה והפרופסיה הרפואית מחד גיסא, אלו של השיח ההלכתי היהודי-אורתודוקסי מאידך גיסא. בהסתמך על אתנוגרפיה דיגיטלית שערכנו, מצאנו ששרד הבריאות מאפשר לרבנות הראשית להחיל את ההגמוניה היהודית-הלכתית על טקסי האבלות של יהודים שנפטרו מקורונה בישראל, שגופם מהווה סכנה מוחשית ומיידית לסביבתם. בתמורה, הרבנות תומכת בריש גלי בהנחיות משרד הבריאות ומעודדת הקפדה יתרה עליהן, הן בעת טקסי הקבורה הן בהמשך, במהלך קיום מנהגי האבלות המאפיינים את החברה היהודית. בהמשך למטפורת הקריצה של קרבאל-טובי, אנחנו מציעים ש"חיים חשופים" אלו נושאים אף את פרטיקות הקריצה המתקיימות בין סוכני הרפואה והדת בהסדרת הקבורה של נפטרי הקורונה היהודים בישראל תחת מצב החירום. ואולם לשיטתנו, שיתופי הפעולה והקריצות ההדדיות והתזזיתיות בין סוכנים אלו מחוללים ביצוע יומיומי של קריצות מתעצמות תחת מצב חירום, עד לכדי כמעט מצמוץ נטול שליטה.

מילות מפתח: קורונה, סוף החיים, דת ומדינה, אגמבן

זכויות אדם הן שברירות מול כוחן הטוטליטרי של דמוקרטיות מערביות. אגמבן (Agamben, 1998) וכותבים נוספים הגדרים להדרה תרבותית טוענים כי פליטים, עצירים מנהליים, משוללי ניירת, הזקנים ביותר, האוטיסטים והחולים במחלות חשוכות מרפא מגלמים טיפוסים חברתיים של "המת-החי": יצורים ביולוגיים המורחקים מהסדר החברתי ובה בעת מוכללים בתוכו, תחת משטר החירום שמטיל הריבון. אלה הם "חיים חשופים"¹ שגופם נערך ערך סמלי, מופשט מסממנים חברתיים ותרבותיים מתוקף הסדר הביופוליטי המנשל אותם מנכסיהם

נועה ונה, דוקטורנטית בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה ועמיתת מחקר במרכז מינרבה לחקר בינתחומי של סוף החיים, אוניברסיטת תל אביב

ד"ר יאנה פלדמן-זאיקה, החוג הרב תחומי והמחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, המכללה האקדמית אשקלון פרופ' חיים חזן, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל אביב

"חיים חשופים" הוא מושג מרכזי בשפה המגדירה הדרה תרבותית, המבוססת על משנתו של אגמבן שהפכה לנכס צאן ברזל של הפילוסופיה הסוציולוגית העכשווית. להרחבה ראו את הערתו של חיים חזן (2007) בעניין זה.

האזרחיים. ברם, מרבית הכותבים מתמקדים בהסדרת הגוף הביולוגי החי לנוכח אפשרות החרמתו, ונוטים להתעלם מ"חיי החשופים" משעה שהפך לגופת מת.

בשורות הבאות נבחן את המקרה של קורבנות יהודים של וירוס הקורונה בישראל. גופם טרם קבורו נותר חשוף וכבול למתח המתקיים בישראל – הרואה עצמה כמדינה יהודית ודמוקרטית – בין מערכת ההסדרה של המדינה, המפעילה השכם והערב פרקטיקות של משטור וניהול החיים והמתים, ובין מערכת ההסדרה ההלכתית המשורגת בה, המושתתת על עקרונות היהדות האורתודוקסית.

המאבק וההשלמה ההדדית בין מערכות הסדרה אלו מתחדדים אלפי מונים תחת מצב חירום. במסגרתו, הריבון משעה את ריבונותו ומעביר את האחריות לסדר הביופוליטי מהמערכת הנורמטיבית המוסכמת אל מה שמחוצה לה. דוגמה לכך היא המקרה של חולים הנוטים למות המבקשים לממש את זכותם לסרב לטיפול, או להפסיק טיפול שאינו מרפא אלא רק מאריך חיים. חוק החולה הנוטה למות שעבר בכנסת בשנת 2005 נועד להסדיר את זכויותיהם של חולים אלו, אך למעשה, מחלוקות עומק פוליטיות ואידאולוגיות שיתקו לאורך שנים את המחוקק והתחיקה. כך קרה שהחוק שעבר בסופו של דבר רצוף סתירות ואינו מתווה סדרת עקרונות ברורים שלפיהם אפשר ליישב מקרים שבהם חולים הנוטים למות מבקשים לממש את זכותם לסרב לטיפול. וכך, אף שהחוק היה אמור לאזן את מערך הכוחות שבין הערך היהודי של קדושת החיים ובין הערך ההומני החילוני של אוטונומיית החולה, כל מקרה נפתר לגופו, בתוך מערך שיקולים מקומי המתנהל בין החולה, משפחתו והרופאים המטפלים בו (גילבר ואחרים, 2020).

תרבות פוליטית זו, שבמסגרתה קונפליקטים בין אידאולוגיות מנוגדות מיושבים נסיבתית ולא באופן מתואם על ידי הריבון, מאפיינת גם את הגדרת המוות המוחי בישראל. כך, במרץ 2008, לאחר שנים של דיונים, העבירה הכנסת בה בעת שני חוקים: חוק המוות המוחי־נשימתי וחוק ההשתלות. מאמץ תחיקתי זה הוא הכלאה ישראלית ייחודית תחת ידו של הריבון, בניסיון לעגן את ההפרדה בין המוות כסוגיה מדעית רפואית ובין תרומת איברים כסוגיה אתית. ואולם, שני החוקים לא זו בלבד שלא מזערו את המחלוקת הציבורית, אלא דווקא הדגישו את התחרות בין הממסד הרפואי ובין הממסד הרבני. פרשת אבי כהן ז"ל ממחישה זאת היטב. כדורגלן העבר נפגע בתאונת דרכים, ולהערכת הרופאים גזע המוח שלו ספג פגיעה אנושה שאינה מאפשרת חיים. אי לכך הם פנו למשפחתו בבקשה לאשר להם לקצור את איבריו לצורכי השתלה. המשפחה, שעולמה חרב, פנתה לקבל את עצת הרבנים, ואלה התעקשו שאין לקבוע את רגע המוות לפני הפסקת פעימות הלב, ולכן בפועל, אף שכהן היה חתום על כרטיס אד"י, סירבה המשפחה לתרום את איבריו. כלומר, הכנסת ניסתה לקדם "עסקת חבילה" ייחודית שתחפה על קווי תיחום עמומים בין המוות המוחי־נשימתי לסוגיית ההשתלות, אך דא עקא, הסדרת המוות המוחי־נשימתי ותרומת האיברים נותרה חשופה לשיקולים פוליטיים ולהכרעות נסיבתיות ומקומיות בלבד (בוועז ולביא, 2020). יוצא מכך שהפרופסיה הרפואית נזקקת ללגיטימציה של השיח ההלכתי בעידוד תרומת איברים. באותה המידה, הרבנות האורתודוקסית נסמכת על הפרופסיה הרפואית כדי לבסס את מעמדה כגורם מרכזי בהגדרת המוות, גם בעידן "המוות האסור", כלשונו של פיליפ ארייס, זה הנשלט בידי המדע.

לשיטתנו, ההכרעה ביחס למעמדם האפיסטמולוגי והאוטולוגי של חולי קורונה יהודים שנפטרו מהמחלה בישראל נתונה באותה צבת שבין מערכת ההסדרה הדתית־הלכתית לזו

הערות מחקר לעת קורונה

המדיניתית. לרוב, טקסי קבורה יהודיים בישראל עומדים בציפיות הלכתיות מסוימות. לדוגמה, אין להלין את המת, ויש לדאוג לקבורת הגופה במועד הסמוך ביותר לרגע המוות. כך, הלוויות נערכות לעיתים גם בימי שבת בחצות הלילה. כמו כן, על הגופה לעבור תהליכי טהרה לפני הקבורה, ומצופה כי מניין של גברים ינכח בטקס, ילווה את גופת הנפטר למקום מנוחתו האחרון ויכסה אותה בעפר. ברם, מצב החירום שפשה בישראל בעקבות התפרצות נגיף הקורונה חייב את המערכת ההלכתית לנהל את הסדרת הקבורה של קורבנות הקורונה היהודיים מול אילוצי מערכת הבריאות, שפעלה נחוצות למזעור הסכנה שהציבו גופות הנגועים במחלה.

בתקופת הגל הראשון של התפרצות הקורונה בישראל ערכנו אתגורפיה דיגיטלית ועקבנו יומיומית אחר ההנחיות השונות שפרסם משרד הבריאות בנוגע לקבורה של גופות נפטרי הקורונה היהודיים בישראל. בד בבד עקבנו אחר הפרקטיקה של קבורת קורבנות הקורונה היהודיים כפי שהיא באה לידי ביטוי בפרסומים בעיתונים הנפוצים בישראל (הארץ, ידיעות אחרונות, מעריב וישראל היום) ובאתרי החדשות של ערוץ 12 וערוץ 13.

ניתוח הנתונים העלה הבדלים מהותיים בין ההנחיות לגבי תהליך הקבורה של גופות אלו והפרקטיקה של קבורתם ובין נוהל קבורה רגיל של יהודים. כך למשל, משרד הבריאות נערך מבעוד מועד ופרסם נוהל ראשון לניהול "הטיפול בנפטר חשוד או המאובחן בנגיף קורונה החדש" ב-12 במרץ 2020. שלושה עדכונים לנהל זה פורסמו בחודש העוקב; האחרון מביניהם, שנותר על כנו עד למועד כתיבת שורות אלו, התפרסם בתאריך 12 באפריל 2020. ככלל, הנהלים עסקו, במהותם, בכללי הזהירות שיש לנקוט בעת הטיפול בנפטרים מקורונה, הן מצד הצוותים הרפואיים הן מצד אנשי החברה קדישא, מחשש להידבקות בנגיף כתוצאה ממגע ישיר עם הגופה. יצוין כי פרסומם של שני הנהלים הראשונים קדם לפטירת הקורבן הראשון של הקורונה בישראל, אריה אבן ז"ל, ב-21 במרץ 2020.

בנוהל הראשון נקבע במפורש כי הנפטר לא יזוהה על ידי קרובי משפחתו אלא על ידי הצוות הרפואי בלבד, וכי הצוות יכסה את הגופה בסדין שעליו שכב החולה במיטתו טרם מותו ויעטוף אותה בשתי שכבות של שקיות פוליאאתילן סגורות הרמטית. פרטי הנפטר יירשמו על מדבקה אזהרה אדומה המתריעה מפני הדבקה ודורשת להימנע מביצוע טהרה. וכך, מרגע שתיעטף הגופה בשקיות בבית החולים, בהתאם לנוהל, ייאסר לגעת בה.

כלומר, לאור הנוהל הראשון שפרסם משרד הבריאות, טקס טהרה של גופת הנפטר מקורונה וטקס עטיפתה בתכריכים דינם להתבטל. טקסים אלו, המהווים נדבך מרכזי בהליך הקבורה היהודי, שכן הם משקפים את הקשר האחרון שיש לחברה עם "המת-החי", מתאינים מול כוחה של המדינה, האמון על ניהול החיים, שמירתם והסדרתם. במאמר מוסגר, זה המקום לציין שעמדה זו שיקפה גם את פועלם של ארגונים התנדבותיים ברחבי העולם, שעסקו בקבורת יהודים שנפטרו מקורונה. כך למשל, בחלק מהארגונים נאסרו טקסי טהרה כליל, או שהם נערכו באמצעות שפיכת מים על השקיות הסגורות הרמטית שעטפו את גופות הנפטרים. באחרים, מתנדבים "עברו מסכיב לשעון", הוסיפו משמרות וצמצמו את מספר אנשי הצוות המשתתפים בכל טקס כדי שאלו יתפנו, יחלקו ביניהם את עריכת הטקסים ויוכלו להתמודד עם כמות הגופות שנדרש להתעסק בהן. והיו אף מקרים שבהם טקסי טהרה בוצעו באופן וירטואלי בלבד, למשל אצל אנשי החברה קדישא בפטיסבורג.

העדכון הראשון לנוהל משרד הבריאות, שפורסם ב-17 במרץ 2020, שיקף את ההגמוניה של השיח ההלכתי. קדמו לו קיתונות של ביקורת ציבורית מצד גורמים שונים, בעיקר

באוכלוסייה החרדית בישראל ובקרב אנשי החברה קדישא, שקצפו על הנוהל שאסר על טקסי הטהרה. שר הדתות דאז, יצחק וקנין, התראיין בנושא וחשף כי הוא ניהל משא ומתן ושיחת רבות על מנת להגיע להסכמות על נוהלי הקבורה של נפטרי קורונה, באופן שאלו יעלו בקנה אחד עם הדרישה ההלכתית. לסיכומו של עניין הוחלט להקצות 6.5 מיליון שקלים לצורך הקמת ארבעה מרכזים בישראל שיהיו אמונים על טקסי הטהרה והעיטוף של גופות נפטרי הקורונה. במרכזים אלו, בהתאם לעדכוני הנהלים שפרסם משרד הבריאות, מתנדבי החברה קדישא הונחו לעטות ציוד הגנה מלא ולערוך את טקסי הטהרה כהלכתם בטרם ישולחו גופות הנפטרים למקום מנוחתן האחרון. הווה אומר, גופות אלו של קורבנות הקורונה ה"מתים-חיים" מתגלות כנושאות של סוכנות. במתח שנפער בין המדינה לדת ביחס לתהליך הטהרה, בני המשפחות מחד גיסא וסוכני היהדות האורתודוקסית מאידך גיסא "מדמיינים" ומפרשים את רצונם האחרון של גופים אלו לזכות ברחיצה פנימית, חיצונית ורוחנית, ועל כן היה בכוחם המשותף להביא את המדינה לסגת לאחור מול כוחו של השיח ההלכתי בהקשר זה.

סוגיה אחרת התגלתה במקרים שבהם חולים שאושפזו עם סימפטומים המחשידים בקורונה נפטרו בטרם התקבלו תוצאות הבדיקות לאיתור הנגיף, שהיו אמורות להכריע אם החולים שנפטרו אכן נושאים אותו. במקרים אלו נמנעו בתי החולים מלשחרר את הגופות לקבורה, לעיתים אפילו במשך כמה ימים, עד שהגיעו התוצאות הסופיות של הבדיקות שנערכו לחולים בעודם בחיים. מדיניות זו הונהגה ללא הכוונה או אישור של משרד הבריאות. יתר על כן, ההנחיה המפורשת של משרד הבריאות הייתה לא לעכב את ביצוע הקבורה, מחשש להלנת המת ופגיעה באחד מדיני האבלות הקרדינליים ביותר, והנהלים הדגישו כי יש להתייחס לנפטר החשוד כחולה בקורונה כאילו היה חולה מאומת ולנהל את קבורתו בהקדם לפי ההנחיות הנוגעות לכלל הנפטרים מהמחלה. כלומר, הנהלים קבעו קבורה בשקית הרמטית – פרודורה שמהווה פגיעה משמעותית בהליך הקבורה היהודי – גם כשלא ניתנה גושפנאק רשמית המאשרת שזוהי גופת חולה קורונה. כך, גופם של חולים אלו נותר במעמד של לימבו – חשוף ומודר מהסדר החברתי היהודי-הלכתי בישראל אך גם מוכל בתוכו, בד בבד, בהמתנה, תחת מצב החירום שהחיל הריבון. באמצעות גופים חשופים אלו מאשרר הריבון את כוחו הביופוליטי ומסמן את הגבולות במצב החירום שישראל נקלעה אליו. באיזון שבין הכוח המדינתי המקומי והזמני ובין השיח ההלכתי, האוניברסלי לאוחזים באמונה בו, נטתה הכף לטובת כוחו של הראשון.

נוסף על כך, מאז פרוץ המגפה מאפיינת את חיי היומיום שלנו הדרישה לריחוק חברתי (פיזי), קרי ההנחיות לשמירת מרחק של שני מטרים לכל הפחות בין אדם אחד לאחר, ואנו משועבדים לכוחה הביופוליטי. ניהול טקסי הלוויה תחת הנחיות משרד הבריאות בתקופת הקורונה משקף למעשה את הכפפת השיח ההלכתי להסדרה הממשטר של המדינה. כך, בתקופת התפרצותו של הגל הראשון הותר לקיים את טקסי לוויה בנוכחות מצומצמת מאוד של בני משפחה וחברים קרובים, ו־20 איש לכל היותר הורשו ללוות את הגופה לחלקת הקבר. בעקבות הנחיה זו של משרד הבריאות, געשו העיתונים עם סיפורים נוגעים ללב של בני משפחות שגוללו (לרוב ברשתות החברתיות) את הקשיים שחוו כשהתכוונו ללוויה של חולי קורונה שנפטרו, ובמהלך הטקס עצמו. בני משפחה כתבו כי נקרעו ביניהם בהחלטה מי ישתתף בטקס (בני זוג, ילדים, נכדים, חברים טובים וכדומה). יתר על כן, במקרים מסוימים לא הותר לבני המשפחה הקרובה, אפילו מקרבה ראשונה, להשתתף בטקס היות שהם עצמם חלו בקורונה

הערות מחקר לעת קורונה

או נדרשו לשהות בכיור מחשש שנחשפו למחלה. בתו של משה הלל ז"ל סיפרה על אימה שחלתה אף היא: "אני לא יכולה לחבק את אימא שלי ואני צריכה לעשות את הקבורה לבד עם האחים שלי ולצלם לה הכול בווידאו".

הפרקטיקה של צילום טקס הלוויה בווידאו או שידורה באמצעות אפליקציות דוגמת זום הפכה נפוצה עד מאוד, ומשפחות רבות סיפרו שנשמכו עליה כדי להקל מעט על תחושת הריחוק שנוצרה בשל הציות לנהלים החדשים. בהערת אגב יש לציין כי ההנחיה לקיים את הלוויה בנוכחות מצומצמת בלבד לא הושתה רק על הלוויות של נפטרים מקורונה; אנשי החברה קדישא, שאמונים על הטיפול בקבורה יהודית-הלכתית בישראל, העבירו דרישה זו לבני משפחות של כלל היהודים שנפטרו בתקופה זו ונקברו בבתי קברות של החברה קדישא. נועה חן, שאימה נפטרה בתחילת תקופת הקורונה, כתבה על הלוויה: "אימא שלי נפטרה ביום שני ונאלצנו לקיים לוויה מאוד מצומצמת עקב המצב. עם זאת, החלטנו לאפשר לאנשים להתחבר באפליקציות זום והעברנו את הלוויה בשידור חי, בו צפו מעל 120 איש ויכלו להיות איתנו ולכבד את אימא בכבוד אחרון".

הריחוק החברתי (הפיזי) שנכפה על המשתתפים בלוויה בשל הנחיות משרד הבריאות אף מנע מהם להתנחם זה בזה באמצעות חיבוק או נשיקה. לקרבה פיזית יש חשיבות רבה, במיוחד במצבי קיצוץ כאלה שבהם הקבוצה החברתית מתכנסת, מאשררת את הנורמות המקובלות בה ומעוררת תחושות של סולידריות בין חבריה, שנפגשים ומנהלים אינטראקציות בינם ובין עצמם. התקשורת הבינאישית בין גופים הנמצאים בנוכחות הדדית, שעומדת בלב הכתיבה המיקרו-סוציולוגית בנוסח סטון, גופמן וקולינס על טקסים חברתיים בכלל ועל טקסים דתיים בפרט, השתנתה בעת קיום טקסי הלוויה של יהודים שנפטרו מקורונה (או בתקופת הקורונה) ולעיתים אף נעדרה מהם כליל. הדבר מלמד על האיזון העדין שבין שתי המערכות להסדרת מצבי חירום – המערכת הממשטרית של המדינה והשיח ההלכתי בישראל – ובמקרה זה, האיזון הוכרע לטובת כוחה של המדינה.

ולבסוף, גם מנהגי האבלות הנהוגים בשגרה השתנו בתקופת הגל הראשון של הקורונה בישראל. לאמור, הכוח של הריבון משמע את אזרחי ישראל שיקיריהם נפטרו בתקופת הקורונה – מן המחלה או מסיבות אחרות – גם ללא עינם הפקוחה של הגורמים הרשמיים (אנשי החברה קדישא, פקחים, משטרה ועוד). האזרחים הפנימו את ההסדרה שהתוותה מערכת הבריאות, ובמקרים רבים התאבלו בגפם. אם בימים רגילים נהוג שבמהלך ימי השבעה אין מותרים את האבלים לבדם ויש לדאוג לכל צורכיהם ומחסורם, הרי בתקופת הקורונה חברים ובני משפחה ניחמו את האבלים היושבים שבעה באמצעות שיחות טלפון או אפליקציות וידאו דוגמת זום, ולעיתים אף באו לנחם את המתאבלים מחדר המדרגות או מהחצר. דהיינו, תקופת הקורונה הכתיבה מנהגי אבלות שונים מהמקובל, ובה בעת פתחה פתח לאפשרויות חדשות – "חברתי" דיגיטלי, וירטואלי, "מבעד לחלון".

קרבל-טובי (Kravel-Tovi, 2017) משתמשת במטפורת הקריצה הגירציאנית כדי להסביר את המתח בתהליך הגיור בישראל, שבו מתנהל שיתוף פעולה בין סוכני גיור של המדינה ובין מועמדים לגיור, התלויים זה בזה. חרף המתחים הרבים בין שני הצדדים הם משתפים פעולה ביניהם, מחליפים מסרים ומחוות, מנהלים רושם ופועלים יחד, מתוך רצון של כל הצדדים השותפים לאינטראקציה להשיג את המטרה המאחדת אותם – השלמת תהליך הגיור בישראל. לדידנו, בכוחה של מטפורה זו להאיר אנליטית גם את המשא ומתן רווי המאבקים שמנהלים

ביניהם הממשל והשיח ההלכתי בישראל תחת מצב החירום, במקביל לכורח לשתף פעולה. משרד הבריאות, בשם המדינה, קורץ אל הרבנות הראשית האורתודוקסית, המתיימרת לייצג באופן בלעדי את היהדות באשר היא, ומאפשר לה להרחיב את ההגמוניה היהודית־ההלכתית לתחום טקסי האבלות של היהודים שנפטרו מקורונה בישראל, שגופם מהווה סכנה מוחשית ומיידית לסביבתם. בתמורה, הרבנות קורצת בחזרה כאשר היא תומכת בהנחיות משרד הבריאות, מעודדת הקפדה עליהן, פועלת להגבלת התקהלויות בטקסי הקבורה ודוחקת באבלים ליישם את הנחיות משרד הבריאות גם במהלך ימי השבעה.

נדמה שגופות הקורבנות היהודים של הקורונה בישראל נושאות את פרקטיקות הקריצה תחת מצב החירום. יצורים ביולוגיים אלו מודרים מהמרחב החברתי והתרבותי, חשופים לשרירותיות הריבון. עם זאת, חייהם החשופים מוכלים בה בעת בסדר החברתי החדש והזר המתעצב תחת משטר החירום, מציבים ומסמנים את גבולותיו, והופכים כך חשופים פחות וביולוגיים פחות. אגמבן (Agamben, 1998) טוען שכולנו חיים כיום תחת מצב חירום מתמשך. נדמה שווירוס הקורונה מביטח שקביעתו זו תמשיך להתמש גם בעתיד המגפתי הנראה לעין. בכתיבתו הביקורתית של אגמבן על מצב החירום שמוטל במדינות העולם על רקע נגיף הקורונה (Agamben & Kotsko, 2020), הוא טוען כי בעת המגפה הובהר שהערך המרכזי, ואולי היחיד, העומד בראש מעייניה של החברה המערבית הוא שימור החיים הביולוגיים. אגמבן מוסיף ומזהיר מפני "הריחוק החברתי", יוצא נגד הריחוק הכפוי מן החולים והמתים ומבקר את הכנסייה, הנאלמת מול קולה הרועם של "דת המדע". הוא נדהם מהקלות שבה החברה המערבית קיבלה על עצמה לחוש מוכת מגפה, לבודד את עצמה ואת פרטיה, איש איש בביתו, ולהשהות את תנאי החיים הנורמליים, את קשרי העבודה, החברות והאהבה ואפילו את האמונות הדתיות, ומבכה את הכנסייה, הנרמסת תחת כוחו של המדע – אשר בשעה זו, לשיטתו, כבר הפך ל"דת האמיתית" של זמננו.

לטענתנו, בניגוד למתרחש במדינות מערביות אחרות שאגמבן מתבונן בהן, משחק הקריצות בין המדינה והדת בתרבות הפוליטית בישראל מלמד כי הן יוצרות, הלכה למעשה, זירת ניהול בינפוליטית משותפת של מצב החירום, ובמסגרתה מתרחשים מאבקים, שיתופי פעולה וקריצות הדדיות, כפולות ותזזיות – מחוות אינטראקטיביות שמאפשרות את המשך קיומו של המתח הבלתי אפשרי בין שתי מערכות ההסדרה האלה, שלעולם אינו מגיע לירי הכרעה מהותית ומעמיקה. יתר על כן, לדידנו, מצב החירום בישראל לא רק שאינו מזמין קיפאון והיאלמות של הדת מול הפרופסיה הרפואית כמו שמתאר אגמבן, אלא להפך – הוא מעודד ומלבה "קריצה" מקומית, זמנית, מתמשכת, שבמהלך ההצגה היומיומית המתקיימת בין הצדדים תחת מצב החירום היא הופכת למצמוץ כמעט. אם הקריצה ההרדית היא תגובה חברתית מודעת ומפוכחת להתמודדות עם אילוצי מצב החירום, על מוראותיו והשרירותיות שבו, הרי המצמוץ הוא המשכה הספונטני, הבלתי נשלט, הלא מתווך והאוטומטי משהו של אותה תגובה, שלב שבו ההתייחסות למצב החירום היא ביולוגית גרידא, מוכנית, לא חברתית ולא ניתנת למשא ומתן. קריצה עשויה להיות הקלה כלשהי; במצמוץ, ההקלה נעדרת לחלוטין. יתרה מזו, בהיותו של המצמוץ חף מקבלת החלטות והתלבטות, הוא מאיין את הסובייקט ואת הסוכנות שלו לפרש את העולם על פי דרכו. המצמוץ הוא על כן הערובה לכך שההתמקחות עם מצב החירום וההתנגדות לו שככו וישכחו. זהו מצע לצמיחתה של רודנות ללא התנגדות.

מקורות

- בועז, חגי, ושי לביא. (2020). ביואתיקה במבחן: אודות הקשר בין מוות מוחי ותרומות איברים בישראל. בתוך שי בריל, חיים חזן, יסכה כהן-מנספילד ושי לביא (עורכים), סוף החיים: רפואה, משפט ותרבות בישראל לנוכח פני המוות (עמ' 143-159). הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- גילבר, רועי, נילי קרקו-אייל, מאיה פלד-רוז, יוסי גרין, שלומית פרי, אפרת גיל ונירית פליבצקי. (2020). חוק החולה הנוטה למות: משפט, אתיקה ופרקטיקה. בתוך שי בריל, חיים חזן, יסכה כהן-מנספילד ושי לביא (עורכים), סוף החיים: רפואה, משפט ותרבות בישראל לנוכח פני המוות (עמ' 99-116). הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- חזן, חיים. (2007). "מה חושף אגמבן?", סוציולוגיה ישראלית, ח(2), 349-353.
- Agamben, Giorgio. (1998). *Homo Sacer: Sovereign power and bare life*. Stanford University Press.
- Agamben, Giorgio, & Adam Kotsko. (2020). Giorgio Agamben: On health scare and the religion of science. *Inscriptions*, 3(2), 1-5.
- Kravel-Tovi, Michal. (2017). *When the state winks: The performance of Jewish conversion in Israel*. Columbia University Press.